

ВИТРАТИ І ЗАОЩАДЖЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

Заощадження населення визначають спроможність національної економічної системи створювати новий капітал, відіграють важливу роль в економічному кругообігу країни та забезпечують попит і пропозицію на інвестиційному ринку. Метою дослідження є аналіз складу і динаміки витрат і доходів населення в Україні для виявлення їх диспропорцій, зміни кількості та якості споживання товарів і послуг громадянами країни та встановлення спроможності інвестиційної активності населення. В статті досліджено обсяги, динаміку та структуру грошових доходів та витрат домашніх господарств України. Розглянуто питання джерел отримання доходів, напрями витрачання, забезпеченість населення товарами тривалого користування, споживання основних продуктів харчування. Встановлено, що підґрунтям для економічного зростання в Україні є збільшення непродуктивних витрат домогосподарств, отже, зростання основи заощаджень як джерела фінансових ресурсів для розвитку.

Ключові слова: витрати, заощадження, доходи, домогосподарства, споживання, фінансові ресурси.

ЗАІКА А. М.
Kamyanka Town Council

EXPENSES AND SAVINGS OF HOUSEHOLDS UKRAINE

People's savings capacity to define national economic system to create a new capital an important role in the economic cycle of the country and ensure supply and demand in the investment market. Research objective is an analysis of the composition and dynamics of costs and incomes in Ukraine to identify their disparities, changes in the number and quality of consumer goods and services and establishment of national capacity investment activity of the population. In the article the volume, dynamics and structure of money income and expenditure of households Ukraine. The questions of sources of income, expenditure trends, the availability of public durable goods, consumption of basic food products. Established that the basis for economic growth in Ukraine is increasing overhead households, therefore, the growth fundamentals of savings as a source of financial resources for development.

Keywords: expenses, income, savings, household power, financial resources.

Постановка проблеми. В умовах сучасних викликів вітчизняної економіки, пов'язаних з подоланням кризових явищ та інфляційних процесів, дослідження витрат та заощаджень домогосподарств як складного системного явища, яке поєднує не лише фінансові, а й соціологічні, психологічні, моральні, культурні та інші аспекти життєдіяльності індивідів, набуває великої практичної значимості, оскільки значною мірою детермінує політичну та соціально-економічну стабільність в країні.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теоретичних та практичних аспектів окремих питань щодо витрат та заощаджень в домогосподарствах України зробили вітчизняні вчені: Т. Єфременко, Т. Кізима, А. Кузнєцова, В. Леонова, І. Ломачинська, В. М'яленко, С. Юрій та ін.

Проте, незважаючи на широкий спектр досліджених проблем, слід зазначити, що питання витрат та формування заощаджень, питання грамотної фінансової поведінки домогосподарства як складного системного явища досі залишаються малодослідженим напрямом фінансової науки та потребують більш глибокого дослідження.

Метою дослідження є аналіз складу і динаміки витрат і доходів населення в Україні для виявлення їх диспропорцій, зміни кількості та якості споживання товарів і послуг громадянами країни.

Викладення основного матеріалу. Доходи, отримані членами домашнього господарства в процесі їхньої діяльності, спрямовуються на задоволення різноманітних потреб. З позиції окремого домогосподарства напрями використання його доходів узагальнено можна звести до таких [2]:

- задоволення поточних споживчих потреб;
- задоволення потреб неспоживчого характеру;
- формування заощаджень.

Використання наявних у домогосподарств ресурсів на певні цілі можливе двома способами: по-перше, шляхом використання наявних грошових доходів; по-друге, через натуральне самозабезпечення за рахунок особистої трудової діяльності. Тому витрати домашнього господарства можна охарактеризувати як фактичні затрати грошових і матеріальних ресурсів, які спрямовуються на задоволення поточних потреб домогосподарства та є необхідними для забезпечення його життєдіяльності і розвитку.

На загальну величину витрат домашніх господарств впливає низка факторів, які з погляду сфери виникнення можна поділити на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх факторів належать: величина сукупних грошових доходів домогосподарства; ступінь забезпечення його потреб за рахунок ведення натурального господарства; рівень організації та ведення бюджету домашнього господарства; рівень матеріальних і духовних потреб членів домогосподарства тощо. Серед зовнішніх чинників виокремимо: рівень роздрібних цін на товари і послуги, які споживають члени домашнього господарства; обсяги державних дотацій, що

спрямовуються на фінансування охорони здоров'я, освіти, житлово-комунального господарства, транспорту та зв'язку; суми сплачених домогосподарством податків та інших обов'язкових платежів; рівень розвитку споживчого кредитування в національній економіці. Крім того, у різних країнах світу на величину, структуру і динаміку витрат домашніх господарств суттєво впливають історичні, кліматичні умови, а також умови проживання та стереотипи поведінки населення (рис. 1).

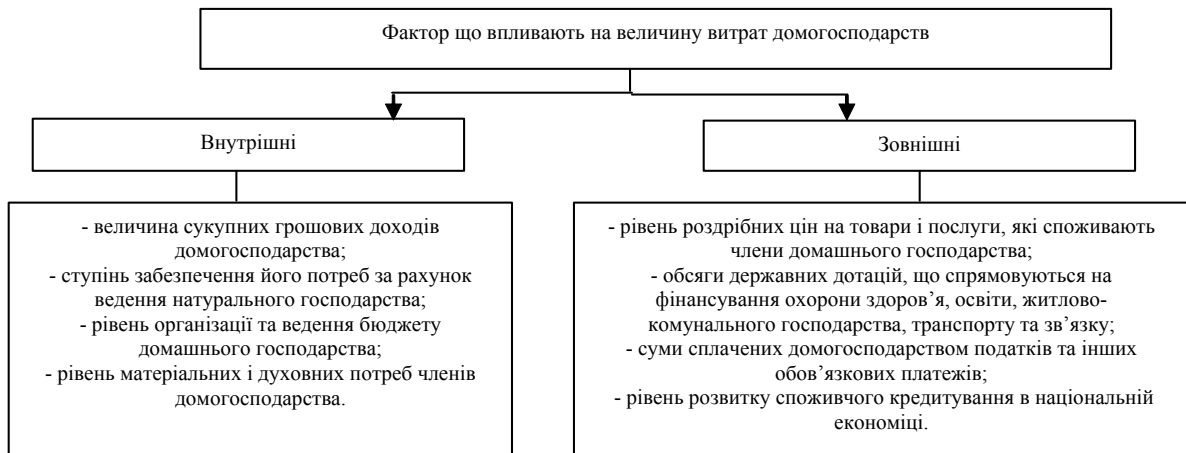

Рис. 1. Фактори, що впливають на величину витрат домогосподарств [2]

В науковій економічній літературі немає однієї думки, щодо видів витрат, які здійснюють домогосподарства. Досить часто дослідники виокремлюють різні напрями використання доходу домашніх господарств та ототожнюють їх з витратами, що, на думку Т.О. Кізіми не зовсім є правомірним.

Так, професор А.Ю. Чернов залежно від функціонального призначення виокремлює такі групи витрат домашнього господарства: а) особисті споживчі витрати (придбання матеріальних благ і оплата послуг); б) податки та інші обов'язкові платежі; в) грошові накопичення і заощадження [3]

В.Д. Фетісов у складі витрат домашніх господарств виокремлює чотири агреговані групи [4]:

- 1) витрати громадян на особисте споживання (споживчі витрати);
- 2) соціально обов'язкові (примусові) витрати;
- 3) інвестиційні витрати;
- 4) інші витрати.

Перша група витрат пов'язана з відтворенням людини як фізіологічного організму і соціального індивіда. До другої групи належать податки й інші обов'язкові платежі. До складу третьої групи входять витрати на придбання об'єктів, які використовуються домашніми господарствами протягом тривалого періоду часу. Склад четвертої групи – витрати, не віднесені до жодної з перших трьох груп.

Однак, на нашу думку, такий поділ витрат домогосподарств не є правильним, оскільки автор до інвестиційних витрат зараховує лише "витрати на придбання об'єктів, які використовуються домашніми господарствами протягом тривалого періоду часу", однак скажімо, витрати домогосподарства на купівлю іноземної валюти зі спекулятивною метою для перепродажу її через два-три дні за значно вищим курсом, можна вважати інвестиційними витратами (адже вони спрямовані на отримання прибутку), проте обмеження цієї операції "тривалим періодом часу" є недоцільним. Відтак, більш коректним вважаємо трактування інвестиційних витрат як витрат, які домогосподарства спрямовують у різні об'єкти (цінні папери, валюту, нерухомість тощо) з метою отримання додаткового доходу (прибутку).

Отже, можна констатувати, що наведені вище класифікації витрат домашнього господарства здійснені за однією (нехай і досить важливою) ознакою, а саме: за цільовим призначенням. Проте за основу під час класифікації витрат можна брати і низку інших ознак: ступінь регулярності здійснення витрат; періодичність здійснення витрат; ступінь необхідності здійснення витрат, на вказує Т.О. Кізіма (рис. 2) [2].

У практиці України є суттєві відмінності у структурі грошових витрат населення, визначений за даними балансу доходів і витрат і за матеріалами вибіркового обстеження умов життя домогосподарства, що безумовно, істотно знижує репрезентативність даних матеріалів.

Згідно, з визначенням, яке подане Державною службою статистики у "Статистичному щорічнику України", витрати та заощадження населення включають [5]:

- витрати на придбання товарів та послуг;
- сплачені доходи від власності;
- поточні податки на доходи, майно, та інші сплачені поточні трансферти;
- нагромадження основного капіталу та матеріальних оборотних коштів;
- приріст фінансових активів у вигляді заощаджень.

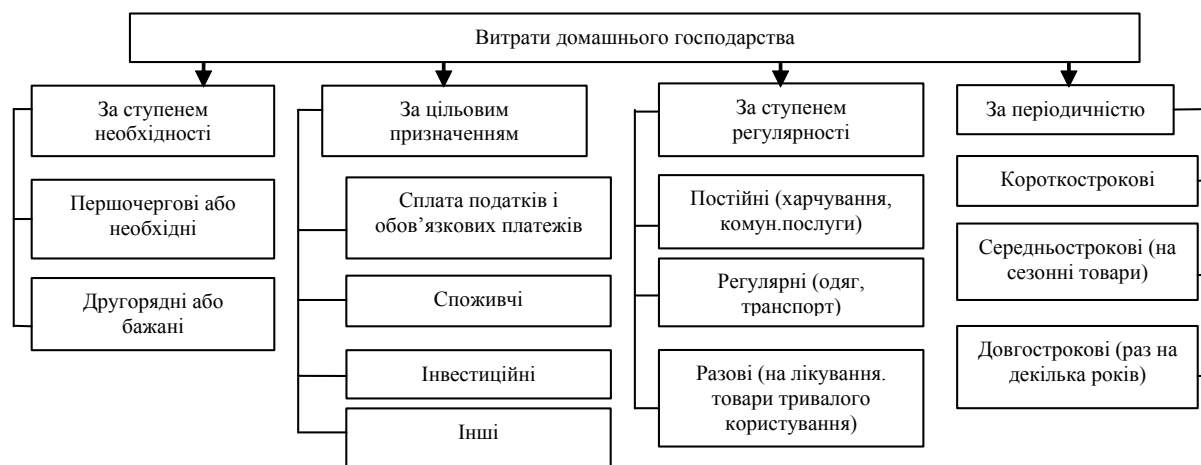

Рис. 2. Класифікація витрат домогосподарства за основними ознаками [2]

Департамент обстежень домогосподарств Державної служби статистики України у збірнику "Витрати і ресурси домогосподарств України", визначають витрати, як "суму платежів домогосподарства за товари і послуги, отримані у звітному періоді, а також суму коштів, направлених ними на купівлю акцій, сертифікатів, валюти, нерухомості, будівництва, капітальний та поточний ремонт, допомогу родичам і знайомим, на вклади до банківських установ, на податки та інші внески", усі сукупні витрати поділяють на споживчі та неспоживчі [6].

Загальну місячну платоспроможність населення проаналізуємо у табл. 1.

Отже, загальна місячна платоспроможність населення України становить від 52,7 до 62,9 млрд грн, в 2015 р. – 62,4 млрд грн. На зміну загальної платоспроможності домогосподарств впливає їх кількість, яка постійно зменшується та дохід на 1 домогосподарство, який також знижується.

Таблиця 1

Динаміка загальної місячної платоспроможності домогосподарств України

Показник	Роки					2015/2011,%
	2011	2012	2013	2014	2015	
Кількість домогосподарств, млн.	17,0	16,5	16,0	15,5	15,0	88,2
Загальний обсяг грошових доходів на 1 домогосподарство, грн.	3101,6	3426,1	3771,5	4059,2	4161,7	134,2
Загальний обсяг грошових доходів, млн грн.	52726,7	56530,9	60343,9	62917,8	62425,9	118,4
Обсяг доходів, який може створювати попит на послуги зі страхування життя, млн. грн.	30106,9	31996,5	34818,4	36177,7	35707,6	118,6

До 2014 р. темп приросту доходу був вищий від темпу зменшення кількості домогосподарств, що призвело до зростання загальної платоспроможності. З 2014 р. до 2015 р. темп приросту доходу був нижчим від темпу зменшення кількості домогосподарств, що призвело до зниження загальної платоспроможності.

Згідно статистичних даних (табл. 2) більшість населення України отримує доходи в розмірі меншому за реальний прожитковий мінімум. Номінальний прожитковий мінімум в 2015 р. було встановлено на рівні 1330 грн. на одну особу на місяць [7].

Таблиця 2

Розподіл населення (%) за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць, грн. [5]

Шкала	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
до 480,0	0,2	0,4	0,1	0,1	0,1
480,1-840,0	4,8	3,2	2,3	1,4	0,9
840,1-1200,0	18,8	12,6	9,1	7,9	4,8
1200,1-1560,0	26,7	23,8	21,2	19,2	11,3
1560,1-1920,0	20,0	21,2	21,9	23,1	18,2
1920,1-2280,0	29,5	14,5	16,6	16,5	17,6
2280,1-2640,0	-	9,3	10,5	11,7	15,9
2640,1-3000,0	-	5,6	6,8	7,8	11,4
3000,0-3360,0	-	3,1	4,3	4,6	6,7
3360,1-3720,0	-	2,1	2,0	2,5	4,4
понад 3720,0	-	4,2	5,2	5,2	8,7

1 Без урахування частини зони проведення антитерористичної операції

Здійснено аналіз витрат домогосподарств, використовуючи інформацію, із статистичного збірника "Витрати і ресурси домогосподарств України", адже саме це видання подає розгорнуту картину про величину витрат.

Споживчі витрати – це грошові витрати домогосподарства на купівлю продуктів харчування, алкогольних і тютюнових виробів, непродовольчих товарів, а також на оплату особистих послуг. Включаються всі витрати домогосподарств на цілі незалежно від місця їх здійснення (у торговельній мережі, зі складу підприємства, організації, на ринку чи у окремих громадян).

Обсяг і частку сукупних витрат домогосподарств України за період 2011–2015 року подано у таблиці 3.

Дані таблиці 3 дають підстави стверджувати, що сукупні споживчі витрати домогосподарств протягом 2011–2015 рр. року зросли в 4,8 разу. Аналіз структури споживчих витрат домашніх господарств у динаміці свідчить про те, що частка витрат на харчування зросла на 1,8%. Зазначимо, що тенденція до збільшення витрат домогосподарств на харчування є досить небезпечною для нашої країни. Так, згідно з класифікацією ООН, якщо 60% витрат сімейного бюджету іде на харчування, то це означає що члени домогосподарства проживають у злиденності. У 2015 році цей показник становив 53,1%. Для порівняння у США цей показник становить близько 20%, у країнах Західної Європи – у середньому 25%, а в країнах, що розвиваються – біля 60%.

Витрати на придбання непродовольчих товарів та оплату послуг коливаються залежно від соціально-економічної ситуації в країні та стану платоспроможного попиту населення.

У 2014 р. сукупні витрати в середньому на одне домогосподарство на місяць по Україні склали 4048,9 грн., що лише на 6% більше, ніж у 2013 р. (3820,3 грн). Відносно невеликий приріст може бути умовлений скороченням грошових доходів, насамперед оплати праці, зростанням споживчих цін на продовольчі товари та платні послуги, офіційно встановленим рівнем прожиткового мінімуму в сумі 1176,0 грн, що лише на 5,5% більший, ніж у попередньому році, та низкою інших причин.

Таблиця 3

Структура сукупних витрат домогосподарств України за 2011–2015 рр.*

Показник	Роки					+/-
	2011	2012	2013	2014	2015	
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	3304	3599	3795	3241,7	3455,7	151,7
Структура сукупних витрат домогосподарств, %						
Споживчі сукупні витрати:	90,2	90,9	90,3	91,6	92,9	2,7
продукти харчування та безалкогольні напої	51,3	50,2	50,1	51,9	53,1	1,8
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	-0,1
непродовольчі товари та послуги	35,5	37,2	36,7	36,3	36,5	1,0
в тому числі:						
одяг і взуття	5,8	6,1	6,0	6,0	5,7	-0,1
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,6	9,9	9,5	9,4	11,7	2,1
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0	-0,2
охорона здоров'я	3,1	3,4	3,4	3,6	3,7	0,6
транспорт	4,0	4,3	4,3	4,3	3,7	-0,3
зв'язок	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4	-0,2
відпочинок і культура	2,0	2,0	2,1	1,8	1,5	-0,5
освіта	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	-0,2
ресторани і готелі	2,5	2,5	2,5	2,3	2,0	-0,5
різні товари і послуги	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	-0,3
Неспоживчі сукупні витрати	9,8	9,1	9,7	8,4	7,1	-2,7

*складено автором за [6]

Крім споживчих витрат, домашні господарства здійснюють також витрати неспоживчого характеру, які поділяються на інвестиційні витрати (придбання цінних паперів, валюти, вклади до банківських установ тощо) та інші неспоживчі витрати (грошова допомога родичам, витрати на купівлю будівництва та капітальний ремонт житла, введення особистого підсобного господарства, повернення взятих боргів).

До неспоживчих сукупних витрат домогосподарств зараховуються витрати, пов'язані з введенням особистого підсобного господарства (купівля реманенту, насіння, палива), витрати на купівлю нерухомості, допомогу родичам, будівництво та капітальний ремонт житла, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, приріст на вклади у банківських установах, сплата аліментів, податків та інших обов'язкових платежів, а також суми використаних заощаджень, позик та повернення домогосподарствам боргів.

Відповідно до даних табл. 3 можемо зробити висновок, що з 2011 року до 2015 року динаміка неспоживчі витрати домогосподарств у середньому за місяць стабільно знижується.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, варто відмітити, що доходи і витрати домогосподарств відіграють надзвичайно важливу роль у суспільній системі України, вагомо впливають на усі процеси соціально-економічного розвитку. Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що рівень і структура споживання характеризуються платоспроможністю населення та рівнем його добробуту. Покращення рівня життя населення – основний принцип соціально орієнтованої економіки, тому роль соціальної статистики зростає.

Проведений аналіз сукупних ресурсів домогосподарств та їх витрати на першочергові споживані товари, доводить, що споживчий кошик українців є більш фізіологічним, ніж соціальним, оскільки найбільшу частку усіх витрат населення становлять витрати на продукти харчування. Показано, що понад 90% усіх витрат населення за період 2011–2015 рр. становили споживчі сукупні витрати, у структурі яких більшу частку займають витрати на продукти харчування та безалкогольні напої. Цей показник варіював від 54,7% у 2011 році до 56,4% у 2015 році.

Тобто, якщо більша частина витрат домогосподарствами спрямовується на продукти харчування, реальні доходи постійно знижуються, а найнижча заробітна плата українців серед країн ЄС є найбільшою питомою вагою у структурі доходів, це суттєво впливає на рівень життя та добробуту населення, його інвестиційну спроможність та активність. Виходячи з цього, держава повинна більше уваги приділяти зростанню добробуту українців.

Література

1. Давиденко Н.М. Фінансовий менеджмент / Н. М. Давиденко. – К. : ТОВ «Задруга», 2012. – 516 с.
2. Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку / Т.О. Кізіма. – К. : Знання, 2010. – 431 с.
3. Чернов А.Ю. Личные финансы: доходы и расходы семейного бюджета / А.Ю. Чернов. – М. : Перспектива, 1995. – 176 с.
4. Фетисов В. Д. Финансы и кредит : [учеб. пособ.]. / В. Д. Фетисов, Т. В. Фетисова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 399 с.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Витрати і ресурси домогосподарств України : статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm
7. Про прожитковий мінімум : закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

Надійшла 16.01.2017; рецензент: д. е. н. Давиденко Н. М.